

УДК 378.026.016:81'243]:005.342]((477)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-2-49>

Ольга ПОСУДІЄВСЬКА,
orcid.org/0000-0002-5049-2192
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) anlang@ukr.net

ПІДХІД CLIL (ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ) В УКРАЇНСЬКІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

У статті представлений аналіз особливостей впровадження підходу CLIL (предметно-мовного інтегрованого навчання) у методіку викладання іноземної мови в українських закладах освіти. Висвітлюються переваги CLIL та труднощі застосування підходу в навчальному процесі. Окреслюються перспективи впровадження CLIL в українську систему освіти.

У процесі огляду дослідницьких робіт автор статті виявляє безсумнівну зацікавленість сучасних українських фахівців у впровадженні інноваційного підходу CLIL у методіку викладання іноземної мови. У роботі зазначено, що особливу увагу дослідників привертає унікальна можливість інтеграції мови з іншим навчальним предметом, що підвищує зацікавленість студентів у вивченні мовного матеріалу та удосконалює навички використання мови у майбутній професійній діяльності.

Автор статті зазначає, що відсутність досвіду розробки курсів викладання іноземної мови за принципами CLIL призводить до появи великої кількості пропозицій українських викладачів та методистів щодо впровадження підходу у навчальний процес, більшість з яких має суперечливий та дискусійний характер. Висвітлюються спроби деяких фахівців за власною ініціативою застосовувати CLIL на заняттях з іноземної мови, які, як підкреслено, здебільшого нагадують методичні експерименти.

У статті показано зацікавленість українських дослідників концепцією тандему «викладач-предметник – викладач іноземної мови», запропонованою західними фахівцями як засіб подолання труднощів впровадження CLIL у систему освіти. Підкреслено складність роботи зі створення міждисциплінарного тандему, що призводить до необхідності створення кваліфікаційних курсів з навчання застосуванню принципів CLIL викладачів фахового предмету та іноземної мови на рівні державних проєктів.

Ключові слова: інноваційний підхід, міждисциплінарна інтеграція, методичний експеримент, тандем «викладач-предметник – викладач іноземної мови», командна робота.

Olha POSUDIIEVSKA,
orcid.org/0000-0002-5049-2192
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Language for Non-Philological Specialities
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) anlang@ukr.net

THE CLIL APPROACH (CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING) IN UKRAINIAN SYSTEM OF EDUCATION: PECULIARITIES AND PERSPECTIVES OF IMPLEMENTATION

The article presents an analysis of the peculiarities of implementation of the CLIL approach (content and language integrated learning) in the methodology of teaching a foreign language in Ukrainian educational establishments. The advantages of CLIL and the hardships of applying the approach in the educational process are highlighted. The prospects for the implementation of CLIL in the Ukrainian education system are outlined.

In the process of reviewing research works, the author of the article reveals doubtless interest of modern Ukrainian specialists in introducing the innovative CLIL approach into the methodology of teaching a foreign language. The paper points out that the researchers pay particular attention to the unique opportunity of integrating the language with another academic subject, which increases students' motivation for learning the language material and improves their skills in using the language in future professional activity.

The author of the article argues that the lack of experience in developing courses in foreign language teaching based on CLIL principles leads to the appearance of a large number of proposals from Ukrainian teachers and methodologists on the implementation of the approach in the educational process, most of which are controversial and disputable. The

paper highlights the attempts of some specialists to use CLIL in foreign language classes on their own initiative, which, as emphasized, mostly resemble methodological experiments.

The researcher illustrates the engagement of Ukrainian scholars in the concept of the tandem “professional subject teacher – foreign language teacher” proposed by Western experts as a means of overcoming the hardships of introducing CLIL into the education system. The article accentuates the difficulty of the work on creating an interdisciplinary tandem, which leads to the need to create qualification courses in teaching the application of CLIL principles to the teachers of a professional subject and a foreign language at the level of state projects.

Key words: *innovative approach, interdisciplinary integration, methodological experiment, tandem “professional subject teacher – foreign language teacher”, teamwork.*

Постановка проблеми. Як відомо, на початку XXI ст. відбувається посилення процесів глобалізації та міждисциплінарної інтеграції, що, у свою чергу, призводить до необхідності суттєвих змін у системі освіти – зокрема, у методах навчання. Особливо актуальним викликом є методика викладання іноземної мови. Адже в умовах сьогодення вже недоцільно вивчати іноземну мову «абстрактно» – в межах класної кімнати та у відриві від реального життя, а сучасним студентам потрібно «конкретно знати», як можна використовувати іноземну мову в житті (Нагорна, 2022: 17). Зміщення пріоритету з оволодіння граматичним матеріалом та механічного заучування слів до комунікативного аспекту, необхідність звернутися до комунікативних ситуацій, типових для майбутнього професійного і загальнолюдського спілкування, – все це стає передумовою для появи нових методів та підходів до викладання іноземної мови, одним з яких є CLIL (предметно-мовне інтегроване навчання).

Аналіз досліджень. Як справедливо зазначають дослідники, підхід CLIL ґрунтується «одночасно на двох фокусах» – навчальній дисципліні та іноземній мові, що сприяє їх одночасному вивченню (CLIL методика, 2023). Іноземна мова стає вже не метою, а «засобом вивчення іншого курсу в межах програми», студенти ніби вивчають не іноземну мову, а інший предмет, використовуючи мову як «інструмент для отримання інформації або інструкцій для виконання певних дій» (Євтушенко, 2020: 69), тому в них зникає страх припуститися помилки, який часто перешкоджає вільному висловлюванню думок іноземною мовою.

Можливість «відійти від звичних контекстів типу «Їжа», «Сім'я», «Захоплення» та подолати обмеження традиційних шкільних програм завдяки навчальній інтеграції (Чернишева, 2017), унікальний подвійний фокус на засвоєння предметних знань і покращення мовних компетенцій дає дослідникам підґрунтя для визначення CLIL як одного з найбільш «захоплюючих» інноваційних підходів до вивчення іноземної мови (Рибалко, 2023; CLIL – новий підхід до навчання,

2023). Усі методисти відзначають як безперечну перевагу CLIL одночасність процесів вивчення предмета за допомогою мови та вивчення іноземної мови через предмет, що викладається. Адже мова вже не відокремлюється від спеціальності – біології, фізики, хімії, історії, тобто інтегрується з іншим навчальним предметом та вивчається через зміст, а основою технології є предмет, а не мова (Кононенко, 2020; CLIL – новий підхід до навчання, 2023; CLIL в Україні, 2023). Тому заняття з використанням CLIL часто виявляються набагато цікавішими за звичайні заняття з іноземної мови або уроки з інших предметів, а у викладачів з'являється можливість «використовувати різноманітні форми подачі матеріалу, організації роботи» з акцентом на індивідуальну та творчу діяльність студентів (Нагорна, 2022: 21).

Слід звернути особливу увагу на той факт, що вивчення мови з використанням знайомої інформації із спеціалізованих дисциплін допомагає студентам «поповнити та узагальнити» фахові знання, «звернути увагу на певні дрібниці, які раніше були не помічені або незрозумілі», при чому використання мови і засвоєння предмета відбуваються природним шляхом – в інтеграції з усім процесом навчання (Кононенко, 2020). Цікавий для студентів фаховий матеріал заохочує їх до вивчення іноземної мови, закладає лінгвістичну базу, над якою надалі вони зможуть самостійно працювати (CLIL – новий підхід до навчання, 2023; CLIL в Україні, 2023). CLIL не тільки дозволяє ефективно спілкуватися, використовуючи іноземну мову в різних сферах життя, але й вчить студентів працювати разом, вдосконалює всі мовні навички та збагачує словниковий запас (Кононенко, 2020; Нагорна, 2022: 13; CLIL – новий підхід до навчання, 2023). Організація процесу навчання згідно із CLIL сприяє підвищенню мовної компетенції та посиленню ефективності оволодіння іноземною мовою за рахунок створення штучного мовного середовища, розвиває креативне та критичне мислення, творчий потенціал та міжкультурне знання, підвищує мотивацію студентів та їх самооцінку (Євтушенко, 2020: 69; Кононенко, 2020; Рибалко, 2023; Руднік, 2013; CLIL – новий

підхід до навчання, 2023). Завдяки предметно-мовним урокам, «внутрішньо-предметна і між-предметна інтеграція сприяє подоланню фрагментарності та мозаїчності» отриманих знань (Нагорна, 2022: 6). Як показують дослідження, «мимовільне» вивчення мови «по двох предметах одночасно» – при зосередженні уваги студентів на фаховому матеріалі – як раз і виявляється найбільш «ефективним, глибоким та тривалим» (Нагорна, 2022: 12, 14).

Метою статті є аналіз оцінок CLIL, наданих українськими фахівцями, дослідження особливостей впровадження підходу в українську систему освіти та окреслення перспектив його застосування на заняттях з іноземної мови в українських навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, підхід CLIL з'явився у західній системі освіти як ефективний засіб реагування викладачів на збільшення вимог до рівня володіння іноземною мовою при обмеженому часі, відведеному на вивчення мови. Його інтенсивне використання у навчальних закладах Європи та США не призвело до відміни традиційних уроків та методик вивчення іноземної мови (Кириченко, Рідель, 2020). Найчастіше курс CLIL навіть не потребував додаткових годин навчання і міг бути частиною загальної програми (Кононенко, 2020; CLIL – новий підхід до навчання, 2023). Через простоту впровадження CLIL, як вважають українські дослідники, використання підходу або його елементів є цілком «реальним і раціональним в умовах сучасної української освіти» – «прекрасним доповненням до звичних уроків іноземної мови» (Чернишева, 2017; CLIL – новий підхід до навчання, 2023).

Слід зазначити, що українські методисти підтримують ідею західних фахівців про те, що іноземній мові за методом CLIL можуть навчати викладачі-предметники, адже у фокусі навчання – все ж таки предмет, а «можливості для розвитку мови» надаються «за допомогою завдань, заснованих на предметі», що «розвивають знання іноземної мови, активну розумову діяльність і взаємодію», але без особливого акценту на викладанні мовного матеріалу (Кононенко, 2020). Проте деякі фахівці наполягають на вивченні мови як самостійної системи та як засобу комунікації, при чому «ці обидва аспекти» повинні бути «рівноцінними» (Використання CLIL в освітньому процесі, 2015).

Різні погляди спеціалістів на CLIL призводять до появи великої кількості пропозицій щодо організації занять згідно цього підходу. Деякі викладачі пропонують інтенсивне використання на уроках іноземної мови наочних посібників та засобів

навчання з інших дисциплін – наприклад, географічного атласу для вивчення назв столиць європейських країн (“Rome is the capital city of Italy” or “The capital of Italy is Rome”), демонстрації різних типів рухів для ознайомлення студентів із дієсловами з курсу фізичного виховання (run, jump, climb, turn), що «призводить до ще більшого занурення» у мовне середовище, допомагаючи підвищити мотивацію студентів до навчання та розвинути їхні когнітивні навички (Чернишева, 2017). Інші фахівці рекомендують акцентувати увагу на вправах з пошуку і критичної оцінки інформації, виділення головного, порівняння та знаходження зв'язків, аналітичного читання та письма як на основних типах завдань. Також є допустимими завдання творчого характеру – подання обробленої інформації у вигляді есе, доповіді, презентації, розробки бізнес-проектів (Кириченко, Рідель, 2020). А у випадку створення навчальних посібників для занять згідно з принципами CLIL пропонується враховувати стимулювання проектно-дослідницької діяльності студентів як одне з головних завдань методичної розробки (Кириченко, Рідель, 2020).

Слід звернути увагу на інше визначення головного завдання, яке має ставити перед собою викладач, що використовує CLIL на заняттях з іноземної мови, – надати студентам «зв'язок з реальними життя та майбутнім фахом», а тому при відборі навчального матеріалу аналізувати його актуальність та відповідність рівню володіння мовою студентів. Дослідники рекомендують робити акцент на роботу з текстовим матеріалом – перед виконанням завдання складати список корисних лексичних одиниць, супроводжувати тексти ілюстраціями, щоб «студенти могли візуалізувати те, що вони читають», виокремлювати структурні маркери в текстах (заголовки, підзаголовки), використовувати схеми та діаграми, методи сценарію, симуляції, mind-map для «опрацювання змістовного наповнення текстового матеріалу» (Євтушенко, 2020: 70).

Методисти, які аргументують, що заняття згідно з принципами CLIL – це, перш за все, уроки з фахового предмету, рекомендують концентруватися на вивченні спеціалізованої дисципліни, а поповнення термінологічного словника іноземною мовою відбуватиметься мимовільно. Проте, матеріал має бути підібраний «на рівні складності трохи нижче актуального рівня знань... з цього предмету рідною мовою», а завдання з опрацювання тексту – побудовані з акцентом на предметний зміст, щоб залучити студентів одночасно «до процесу розуміння, перевірки та обговорення

головної думки тексту» і до аналізу особливостей формування та використання лінгвістичних форм. Все це сприятиме активізації аналітичних та творчих здібностей студентів та підвищенню їхньої зацікавленості у вивченні іноземної мови, а процес оволодіння мовою, як і надбання знань з інших предметів, стане більш ефективним (Нагорна, 2022: 21; Чернишева, 2017).

Незважаючи на усі переваги CLIL, у процесі впровадження цього підходу в українську систему освіти виникли певні труднощі, з якими, як відомо, також стикаються західні спеціалісти. Через подвійний фокус занять з CLIL багато українських викладачів відчувають дискомфорт, бо не можуть визначити, на чому концентрувати увагу – на викладанні мови або фахового предмета, а перед адміністрацією навчальних закладів постає питання: чи можливо ставити CLIL-курси у навчальне навантаження спеціалістів з фахових дисциплін, адже у викладачів іноземної мови здебільшого не вистачає знань для опрацювання спеціалізованого матеріалу нефілологічного профілю. Все це, як і відсутність можливості підвищення кваліфікації з використання CLIL у навчальному процесі (принаймні, на території України), призводить до недостатньої кількості викладацьких ресурсів для впровадження підходу. Ситуацію також ускладнює відсутність викладацького досвіду в плануванні уроків та підборі навчально-методичного матеріалу для опрацювання на заняттях, побудованих згідно з принципами CLIL. Ось чому, як вважають дослідники, реалізація методики CLIL в Україні, яка розпочалася ще десять років тому, доси носить стихійний характер і може бути представленою «лише як окремі інтегровані уроки» (Кириченко, Рідель, 2020; Руднік, 2013; Чернишева, 2017).

Усі ці складнощі, як здається, є основною причиною того, що CLIL все ще вважається інноваційним підходом в українській системі освіти, а спроби його впровадження в багатьох випадках нагадують методичний експеримент, який здебільшого проводиться спеціалізованими навчальними закладами або за особистою ініціативою викладачів іноземної мови. Так, викладачка Н. І. Євтушенко спробувала інтегрувати в своєму курсі два предмети – «Інформатика» та «Англійська мова». На думку дослідниці, така інтеграція виявилася особливо доцільною й успішною, адже поєднання фахових знань з інформатики та англійської мови надало студентам можливість «поглянути на англійську мову з інформаційної точки зору», а навчання за методикою CLIL стало поштовхом для одночасного формування

предметних та мовних компетенцій (Євтушенко, 2020: 68, 69). Інший фахівець – Н. В. Нагорна – спробувала використати знання з математики, географії, фізики та біології при плануванні завдань для занять з іноземної мови. Згідно висновку дослідниці, саме занурення у фаховий матеріал іноземною мовою стимулює та мотивує студентів до вивчення мови й «приносить задоволення від роботи», адже з'являється «ефективна можливість» застосовувати «нові мовні вміння на практиці зараз, а не чекати слушного моменту в майбутньому» (Нагорна, 2022: 28, 30, 31).

Слід звернути увагу на цікавий досвід впровадження CLIL в освітній процес у Вінницькому гуманітарному ліцеї № 1 імені М. І. Пирогова, де для експерименту було обрано 3 предмети – зарубіжна література, музика та малювання. Як зазначили методисти ліцею, «проектна робота, ментальні карти як спосіб організації тематичної лексики, підставні таблиці, тексти-зразки... шаблони відповідей» дозволили «не просто підвищити мотивацію учнів до вивчення іноземної мови й навчального предмета, а навчити їх свідомо користуватися іноземною мовою для вирішення повсякденних завдань спілкування» (Content and Language Integrated Learning, 2021). А ось експеримент з впровадження CLIL для студентів другого курсу, проведений викладачами кафедри англійської мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, завершився висновком про необхідність акцентувати увагу в процесі навчання, в першу чергу, на граматиці іноземної мови, адже «мовлення студента повинно бути граматично вірним» (Шевченко, Кордюк *Імплементация методики предметно-мовного інтегрованого навчання*, 2020: 188). На думку дослідників, вивчення специфічних термінів та мовних конструкцій на основі фахового матеріалу сприяє поповненню словникового запасу студента та готує його до подальшого навчання й застосування отриманих знань і вмінь (Шевченко, Кордюк *Імплементация методики CLIL*, 2020: 44). Фахівці рекомендують використання тестових завдань в організації самостійної роботи студентів як один із найефективніших засобів самоконтролю в умовах змішаної та дистанційної форм навчання (Шевченко, Кордюк *Імплементация методики CLIL*, 2020: 45).

Як бачимо, все більше українських викладачів намагаються використовувати CLIL на своїх заняттях. Зазначимо, що спроби розповсюдити підхід в українській системі освіти знаходять підтримку у країні ЄС – наприклад, завдяки проекту «Мережа сталого розвитку CLIL» від Гете-Інсти-

туту (Німеччина), відбувається організація колегіальної співпраці, обмін досвідом та підвищення кваліфікації викладачів німецької мови, що прагнуть використовувати CLIL-методику в навчанні (CLIL в Україні, 2023). Українські фахівці також шукають шляхи подолання труднощів впровадження CLIL у методику викладання іноземної мови. Особливу увагу привернула концепція тандему «викладач-предметник – викладач іноземної мови», або «лінгвіст – предметник», що отримала популярність у західних закладах освіти як засіб розв’язання протиріч у домінуванні спеціалізованого або лінгвістичного компоненту при викладанні іноземної мови за принципами CLIL. Як стверджують дослідники, організація саме такої колегіальної співпраці між викладачами фахових дисциплін та іноземної мови, що ніби перетворює складання навчальної програми CLIL-курсу на міждисциплінарний навчальний проєкт, має стати «пріоритетним завданням для адміністрації закладу освіти, що планує впроваджувати програму CLIL у навчальний процес» (Нагорна, 2022: 23; CLIL в Україні, 2023). Адже в процесі такої командної роботи проводитиметься аналіз досвіду роботи кожного з членів тандему та формуватиметься «спільний підхід до навчання і вивчення предметів» (Нагорна, 2022: 23). Слід зазначити, що створення тандемів не тільки посилить міждисциплінарну складову освітнього процесу в цілому, але й вирішить кадрові питання при впровадженні CLIL в українську систему освіти, адже успіх цього процесу «значною мірою залежить від інтегрованого міждисциплінарного підходу до процесу навчання, при якому баланс між іноземною мовою і професійно-орієнтованим змістом сприятимуть формуванню необхідних компетенцій у майбутніх фахівців» (Кириченко, Рідель, 2020).

Робота із створення міждисциплінарних тандемів буде «непростою», і це є суттєвим недоліком CLIL, що ускладнить процес впровадження підходу у систему освіти, – про це заявляють більшість українських фахівців (Кириченко, Рідель, 2020; Нагорна, 2022: 23; Руднік, 2013; Чернишева, 2017). На думку дослідників, сама необхідність постійних консультацій викладачів іноземної мови з викладачами профільних кафедр для створення навчальних комплексів дисциплін з іноземної мови за фахом призводить до збільшення навантаження на кожного викладача по підготовці до занять та додає труднощів при організації навчального процесу (Кириченко, Рідель, 2020; Нагорна, 2022: 23; Руднік, 2013; Чернишева, 2017). Саме тому фахівці акцентують увагу на необхідності створення кваліфікаційних курсів з навчання викладачів-предметників та викладачів іноземної мови методичних прийомів, які пропонує CLIL, та особливостей їх застосування на заняттях. Дослідники вважають, що розробка навчальних матеріалів для CLIL-курсів має проводитись на рівні державних проєктів, що надасть реалізації CLIL в Україні системного характеру (Кириченко, Рідель, 2020; Руднік, 2013; Чернишева, 2017).

Висновки. CLIL – інноваційний підхід до вивчення іноземної мови, орієнтований на принцип міждисциплінарної інтеграції, який знайшов широке розповсюдження у країнах ЄС та США. Його оригінальність та ефективність не могли не привернути до себе увагу українських дослідників, викладачів та методистів. Незважаючи на стихійність та експериментальний характер спроб впровадження підходу у навчальний процес, CLIL поступово займає важливе місце у методиці викладання іноземної мови в українських закладах освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Використання CLIL в освітньому процесі. Всеосвіта – спільнота активних освітян. 2015. URL: <https://fs02.vseosvita.ua/02015wez-52ef/003-0x0.jpg?t=ba239bad7eef2cbfe2b8a36b13df0d49>
2. Свтушенко Н. І. Використання методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) у процесі підготовки студентів за спеціальністю «Інформатика і мова» (бакалаврського рівня). Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70). № 4. Ч. 2. Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 68–72.
3. Кириченко Т. О. Рідель Т. М. Навчання іноземній мові студентів економічних спеціальностей з використанням CLIL технології. Електронний репозиторій Сумського національного аграрного університету. Статті, тези доповідей. 2020. URL: <https://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/8036>
4. Кононенко Н. Використання CLIL технологій в процесі навчання фізики. Наукові записки молодих учених. № 5, 2020. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/327107866.pdf>
5. Нагорна Н. В. Застосування стратегій методики CLIL у викладанні німецької мови. Лубни, 2022. 56 с. URL: https://ed.poippo.pl.ua/bitstream/022518134/1223/1/Розробка_Нагорна.pdf
6. Рибалко Т. С. Використання методики CLIL на уроках англійської мови. Презентація. На Урок: освітній проєкт. 2023. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-metodiki-clil-na-urokakh-angliysko-movi-prezentaciya-228686.html>
7. Руднік Ю. Методика предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL): світовий досвід. Міжнар. наук.-практ. конф. «Педагогіка та психологія: проблеми науки та практики» (м. Львів, Україна, 9 серпня 2013 року). Інституційний

репозиторій Київського університету імені Бориса Грінченка. 2013. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2590/1/Rudnik_Y_MNPKL_PP_2013_FLMD_PI.pdf

8. Шевченко І. В. Кордюк О. М. Імплементція методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) у процесі викладання «практичного курсу основної мови (англійська)» для студентів II курсу ЗВО України. Наукові записки. Вип. 185. Серія «Педагогічні науки». Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. С. 187–191.

9. Шевченко І. В. Кордюк О. М. Імплементція методики CLIL під час викладання «практичного курсу англійської мови» для студентів 3 курсів філологічних факультетів ЗВО України в умовах дистанційного та змішаних форм навчання. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. VIII (42), Issue: 242, 2020. С. 44–47. URL: https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/05/hum_viii_242_42.pdf

10. Чернишева К. М. Раціональність впровадження елементів CLIL на уроках іноземних мов у початковій та середній ланках школи (інтегроване викладання). Освітній портал Супер Урок-UA. 2017. URL: <https://super.urok-ua.com/ratsionalnist-vprovadzhennya-elementiv-clil-na-urokah-inozemnih-mov-u-pochatkoviy-ta-seredniy-lankah-shkoli-integrovane-vikladannya/#>

11. CLIL в Україні. Предметно-мовне інтегроване навчання німецькою мовою. Goethe Institut. Україна. 2023. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/spr/unt/ver/ciu.html>

12. CLIL методика в контексті сучасних технологій. Курс кафедри англійської філології та лінгводидактики. Система електронного забезпечення Запорізького національного університету. 2023. URL: <https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=12733>

13. CLIL – новий підхід до навчання. ВУКІ. Блоги репетиторів. 2023. URL: <https://buki.com.ua/blogs/clil-novyuy-pidkhd-do-navchannya/>

14. Content and Language Integrated Learning – CLIL. Комунальний заклад «Вінницький гуманітарний лицей № 1 імені М. І. Пирогова». 2021. URL: <https://sch1.vn.ua/news/18-56-08-01-12-2021/>

REFERENCES

1. Vykorystannia CLIL v osvithomu protsesi. (2015) [Application of CLIL in educational process] Vseosvita – spilnota aktyvnykh osvitiian. – Vseosvita – a community of active educators. URL: <https://fs02.vseosvita.ua/02015wez-52ef/003-0x0.jpg?t=ba239bad7eef2cbfe2b8a36b13df0d49>[in Ukrainian].

2. Yevtushenko N. I. (2020) Vykorystannia metodyky predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia (CLIL) u protsesi pidhotovky studentiv za spetsialnistiu “Informatyka i mova” (bakalavrskoho rivnia). [Application of the methodology of content and language integrated learning (CLIL) in the process of training students in the speciality “Computer Science and Language” (bachelor’s level)] Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. – Academic papers of Tavriada National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Social Communications. Volume 31 (70). № 4. Part. 2. Publishing house “Helvetyka”. P. 68–72. [in Ukrainian].

3. Kyrychenko T. O. Ridet T. M. (2020) Navchannia inozemni movi studentiv ekonomichnykh spetsialnostei z vykorystanniam CLIL tekhnolohii. [Teaching a foreign language to students of economic specialities using CLIL technology] Elektronnyi repozytorii Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. – Electronic repository of Sumy National Agrarian University. Articles, conference papers. URL: <https://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/8036> [in Ukrainian].

4. Kononenko N. (2020) Vykorystannia CLIL tekhnolohii v protsesi navchannia fizyky. [Application of CLIL technologies in the process of teaching Physics] Naukovi zapysky molodykh uchenykh. – Academic papers of young scholars. № 5. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/327107866.pdf> [in Ukrainian].

5. Nahorna N. V. (2022) Zastosuvannia stratehii metodyky CLIL u vykladanni nimetskoi movy. [Application of strategies of CLIL methodology in teaching German] Lubny. 56 p. URL: https://ed.poippo.pl.ua/bitstream/022518134/1223/1/Pozrobka_Nahorna.pdf [in Ukrainian].

6. Rybalko T. Ye. (2023) Vykorystannia metodyky CLIL na urokakh anhliiskoi movy. Prezentatsiia. [Application of CLIL methodology at the lessons of English. Presentation] Na Urok: osvithniyi proiekt. – Na Urok: educational project. URL: <https://naurok.com.ua/vikorystannya-metodyky-clil-na-urokah-angliysko-movi-prezentatsiya-228686.html>[in Ukrainian].

7. Rudnik Yu. (2013) Metodyka predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia (CLIL): svitovyi dosvid. [Methodology of content and language integrated learning (CLIL): global experience] International scientific and practical conference “Pedagogy and psychology: problems of science and practice” (Lviv, Ukraine, August, 9, 2013). Instytutsiinyi repozytorii Kyivskoho universytetu imeni Borysa Hrinchenka. – Institutional Repository of Borys Grinchenko Kyiv University. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2590/1/Rudnik_Y_MNPKL_PP_2013_FLMD_PI.pdf [in Ukrainian].

8. Shevchenko I. V. Kordiuk O. M. (2020) Implementatsiia metodyky predmetno-movnoho intehrovanoho navchannia (CLIL) u protsesi vykladannia “praktychnoho kursu osnovnoi movy (anhliiska)” dlia studentiv II kursu ZVO Ukrainy. [Implementation of the methodology of content and language integrated learning (CLIL) in the process of teaching “practical course of the major language (English)” for the second-year students of Ukrainian higher educational establishments] Naukovi zapysky – Academic papers. Issue. 185. Series “Pedagogical sciences”. Kropyvnytskyi: Editorial and publishing department of V. Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University. P. 187–191. [in Ukrainian].

9. Shevchenko I. V. Kordiuk O. M. (2020) Implementatsiia metodyky CLIL pid chas vykladannia “praktychnoho kursu anhliiskoi movy” dlia studentiv 3 kursiv filolohichnykh fakultetiv ZVO Ukrainy v umovakh dystantsiinoho ta zmishanykh form navchannia. [Implementation of the CLIL methodology in teaching a “practical course of English” for the third-year students of philological faculties of Ukrainian higher educational establishments in the context of distance and blended learning] *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. VIII (42), Issue: 242. P. 44–47. URL: https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/05/hum_viii_242_42.pdf [in Ukrainian].

10. Chernysheva K. M. (2017) Ratsionalnist vprovadzhennia elementiv CLIL na urokakh inozemnykh mov u pochatkovii ta serednii lankakh shkoly (intehrovane vykladannia). [The rationality of introducing CLIL elements in foreign language lessons in primary and secondary schools (integrated teaching)] Osvitnii portal Super Urok-UA. – Education; portal Super Urok-UA. URL: <https://super.urok-ua.com/ratsionalnist-vprovadzhennya-elementiv-clil-na-urokah-inozemnih-mov-u-pochatkoviy-ta-seredniy-lankah-shkoli-integrovane-vikladannya/#> [in Ukrainian].
11. CLIL v Ukraini. Predmetno-movne intehrovane navchannia nimetskoiu movoiu. (2023) [CLIL in Ukraine. Content and language integrated learning in German] Goethe Institut. Ukraine. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/spr/unt/ver/ciu.html> [in Ukrainian].
12. CLIL metodyka v konteksti suchasnykh tekhnolohii. Kurs kafedry anhliiskoi filolohii ta linhvodydaktyky. (2023) [CLIL methodology in the context of new technologies. The course of the Department of English Philology and Linguistics]. Systema elektronnoho zabezpechennia Zaporizkoho natsionalnoho unversytetu. – The electronic support system of Zaporizhzhya National University. URL: <https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=12733> [in Ukrainian].
13. CLIL – novyi pidkhid do navchannia. (2023) [CLIL – new approach to learning] BUKI. Blohy repetytoriv. – BUKI. Tutor blogs. URL: <https://buki.com.ua/blogs/clil-novyiy-pidkhid-do-navchannya/> [in Ukrainian].
14. Content and Language Integrated Learning – CLIL. (2021) Komunalnyi zaklad “Vinnytskyi humanitarnyi litsei № 1 imeni M. I. Pirohova”. – Municipal Institution “Vinnytsia Humanitarian Lyceum No. 1 named after M. I. Pirogov”. URL: <https://sch1.vn.ua/news/18-56-08-01-12-2021/> [in Ukrainian].